

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 005.96

Оригинални
научни рад

Српска политичка мисао
број 1/2013.
год. 20. vol. 39.
стр. 173-190.

Небојша Стефановић

Скупштина Републике Србије, Београд

Владимир Маринковић

Висока струковна школа за предузетништво, Београд

ЉУДСКИ РЕСУРСИ ИЗМЕЂУ ЕКОНОМИЈЕ, ПРАВА И ПОЛИТИКЕ

Сажетак

Развој људских ресурса представља једно од битних подручја истраживања економских наука. Управо се област људских ресурса може дефинисати као онај мост између основних и примењених наука, које су доживеле свој процват у другој половини двадесетог и на почетку двадесет првог века. Потврду оправданости таквог приступа даје, пре свега чињеница да данас најбоље резултате највише на плану економског и технолошког напретка и на томе заснованог квалитета живота постигле оне земље које су највише улагале у развој људских ресурса. А улагање у људске ресурсе не подразумева само новац, већ је то у првом реду опште прихваћени друштвени став о људским ресурсима као највећој вредности. Међутим, економија је у проучавању људских ресурса дуго времена била ограничена у оквирима организације рада њеног унапређивања, унапређивања индивидуалне и групне продуктивности рада, услова рада у микро средини, механизма награђивања, односно обрачуна зарада и тсл. Другим речима, микро економија је доми-

нирала над макро економијом. Наравно, неспоран је значај ових питања и потреба трајног бављења њима. Међутим, економске науке у целини направиле су одлучујући искорак, када су на плану људских ресурса развиле интердисциплинарни приступ, који у свом епицентру има људску личност, као покретача и ствараоца свих друштвених процеса. То је био „Кантов коперникански обрт“ који је отворио пут ка новим теоријским концептима и стратегијама развоја људских ресурса.

Кључне речи: Људски ресурси, економија, политика, право, људска права, нове технологије, социјална правда, солидарност

Историја сваког појединачног друштва, као и људске заједнице у целини има свој континуитет, који се огледа у постојању трајних вредности, на којима се, гледано на дуги рок, темељи цивилизација и њен развој. Мењају се, међутим, друштвене околности, економско, политичко и социјално уређење друштва, друштвена структура, начин живота, основне моралне и друштвене вредности. У складу са овим променама, са тежњама које свака генерација поставља пред себе и путевима којима иде у правцу остваривања ових тежњи, мењају се, односно испољавају различити научни, теоријски, идеолошки и практични приступи појединим питањима. Ипак, и поред ових суштинских промена, нека питања остају трајно присутна, односно трајно се налазе у епицентру политичких, економских и социјалних збивања. У таква питања, спада свакако и категорија људских ресурса. То проистиче из очигледне, на појавној равни видљиве и неспорне чињенице да је човек са својим образовањем, знањем, страховањима, надама, системом вредности, мотивима, свим оним што га чини људским бићем, креатор и реализатор свих друштвених кретања и промена, свега онога што се свакодневно догађа у друштву, а историја, као учитељица живота одлучује о томе шта је важно, а шта мање важно.

Данас, на почетку двадесет првог века, међу оним малобројним питањима о којима постоји општа глобална сагласност налази се питање незаменљивог, стратешког значаја људских ресурса. Наиме, већ је на појавној равни видљиво да се политичари, научници, економисти, или другим речима сви релевантни чиниоци тзв „глобалног села“, који иначе заступају различита, па чак и искључива теоријска, идеолошка и политичка опредељења, слажу у томе да су људски ресурси кључна покретачка снага економског и технолошког развоја и на томе заснованог стандарда и квалитета живота. То потврђује веома проверљиве и на појавној равни јасно уочљиве чињенице да се степен развоја једне земље и њеног улагања у

људске ресурсе, у свим аспектима које то подразумева налазе у директној сразмери. Томе треба додати још једну чињеницу – да су економски и технолошки развијене земље истовремено земље са највећим степеном развоја демократије и људских права и великом друштвеном моћи и утицајем институција које се баве развијањем и заштитом демократије и људских права. Из свега тога се коначно успоставља четвороугао економски и технолошки развој – демократија – људска права- људски ресурси.¹⁾

Међутим, не оспоравајући значај ове опште сагласности, мора се имати у виду да та сагласност постоји, претежно на формалном плану. Друштвена пракса се разликује, зависно од читавог низа чинилаца и креће од реално позитивне и подстицајне, до оне која у суштини ограничава развој људских ресурса. Тај раскорак између формалног и стварног и овог пута нас усмерава на питање – шта су то људски ресурси. Неспорна је чињеница да су „људски ресурси“ израз који се веома често користи у свакодневном, као и научном стручном и политичком говору, може се рећи да је израз људски ресурси у моди. Међутим, управо та чињеница нас опомиње на опасност да се овај израз, односно његова суштина девалвира и претвори у радо коришћени украс бирократских говора.

У том смислу, пут од формалног теоријског, политичког и идеолошког приступа људским ресурсима као стратешког упоришта економског и технолошког развоја друштва, до друштвене праксе која се реално темељи на томе, започиње трагањем за одговором на питање – шта је суштина, или шта се крије иза данас често коришћеног појма – људски ресурси. Одговор на то питање је на појавној равни једноставан – људски ресурси су људи – свако од нас појединачно, они у нашем непосредном окружењу, наши суграђани, становници наше планете. Међутим, када се то каже, онда се испод те једноставне површине учача сва сложеност овог појма. Јер када се каже да су људски ресурси људи - то подразумева сву сложеност, вишезначност, универзалност људског бића – наше личне особине, моралне норме, традицију, начин живота, различите друштвене улоге које обавља сваки појединац, чињеницу да је свако људско биће свет за себе и да се сви ти сложени, динамични, променљиви аспекти проверавају кроз један критеријум – људску срећу, која је увек индивидуална. Међутим, сва та различитост која чини суштину људског бића, његове слободе, има један заједнички именитељ, један „тест издржљивости“, једну заједничку исходну тачку, коју дефинишемо као људске ресурсе, која је, у ствари

1) Кривокапић, Б. : *Људска права*, „Мегатренд“ Универзитет, Београд, 2009.

извор оне стваралачке енергије коју поседује сваки човек као свесно, друштвено, а то увек значи и морално биће.²⁾

ЉУДСКИ РЕСУРСИ И ДРУШТВЕНИ ПОРЕДАК

Такав, стваралачки, развојни, динамички приступ људским ресурсима, који се темељи на суштини људског бића, отвара читав низ питања. Пре свега, подразумева суочавање са чињеницом да наведена дефиниција подразумева да је реч о потенцијалној енергији, која се може упоредити са потенцијалном енергијом речног тока. Ту енергију воде људске руке и ум могу усмерити на наводњавање плодноних поља, на трубине хидро-електране, али се тај водени ток може претворити и у деструктивну енергију поплаве која неконтролисано снагом бујице уништава све пред собом. Кроз целокупну историју људског рода, као и у добу чији смо савременици, поставља се у суштини једно исто питање, како ту потенцијалну енергију претворити у реалну енергију људског стваралаштва и развоја. Управо на том путу јављају се највеће препреке и отворена питања, тај пут је био и данас је предмет радикалних друштвених конфликта и тај пут у крајњој линији снагом чињеница открива праву природу и карактер одређеног друштвеног система.

У том контексту отвара се питање односа људских ресурса и поретка, које је један од кључева за одговор на још важније питање односа поретка и слободе. Тај однос се мењао кроз историју и посматрано на тај начин, са аспекта кретања у временској димензији, може се закључити да је стање на плану односа поретка и људских ресурса данас неупоредиво боље него што је било у претходним периодима људске историје и да се у том смислу уочава у основи позитивни тренд овог процеса. Исто тако, однос поретка и људских ресурса је противуречан, али та противуречност се креће у различитим смеровима. Наиме, поредак може да подстиче, али и да буде препрека развоју људских ресурса. То данас и јесте један од основних, на појавној равни видљивих и проверљивих критеријума, на основу којег друштвене поретке делимо на демократске и оне друге. Противуречни карактер овог односа такође проистиче из чињенице да и друштвени поредак стварају људи. А ако је претходно констатована основна чињеница да су људски ресурси људи, онда из тога проистиче да је противуречан однос људи према људским ресурсима, и да се ту у суштини налазе основни извори свих друштвених подела и конфликта. Томе у прилог говори чињеница

2) Вукотић, В. : *Психофилозофија бизниса*, ЦИД, Подгорица, 2006.

да су сва данас економски и технолошки најразвијенија друштва, са највишим степеном развоја стандарда и квалитета живота, истовремено и друштва са највећим степеном развоја демократије, ефикасности институција грађанског демократског друштва и највећим степеном реално заштићених и остварљивих људских права.³⁾

Историја људског друштва у целини, а посебно историја савремених грађанских капиталистичких друштава потврдила је једну неспорну чињеницу – да друштво не може да функционише без поретка. Међутим, оно што поредак не сме да учини, јесте следеће. Поредак не сме да зароби стваралачку снагу људског ума и руку, способност човека да стваралачки, развојно, приступа свету у коме живи, да производи материјална и духовна добра, ону енергију, која без обзира на све друштвене промене, у свим периодима историје, у свим облицима економског и политичког поретка, покреће свет. Позитивне промене које су се у протеклих неколико векова успостављања и развоја грађанских, капиталистичких друштава догодиле и које су промениле слику друштва, садржај и начин живота људи, управо су резултат чињенице, да је тај модел политичке, економске и социјалне организације друштва, уз све противуречности и ограничења, која се данас испољавају кроз глобалну економску кризу, ослободио велику стваралачку енергију људског ума и руку, која се материјализовала кроз развој науке, нових технологија, нових производа, а на основу тога и нових људских потреба, способност да се производе све вече и веће количине материјалних добара, које на тај начин постају доступне све већем броју људи, а то се економским речником уобичајено зове пораст стандарда и квалитета живота људи. Међутим, при томе се не сме испустити из вида да се претходно, као „*conditio sine qua non*“ свих напред наведених промена, ослободио људски ум, подсећајући нас на једну, за развој људских ресурса круцијалну чињеницу - да се родно место слободе налази у људској глави. Управо савремени приступ предузетништву даје основа за следеће поређење и закључак – да су сви они који су пронашли парну машину, механички разбој, моторе са унутрашњим сагоревањем, они који су покренули индустријску производњу у свим областима, које уобичајено зовемо предузетници, у суштини имали ону храброст и радозналост, која их је покретала, као и Колумбо, Магелан, и други који су били храбри и радознали да заплове ка новим, до тада непознатим световима. Та храброст и радозналост се увек налази у епицентру онога што фактички, суштински, чини људске ресурсе. Међутим,

3) *Морал и економија*, Зборник радова са истоименог научног скупа, Институт друштвених наука, Београд, 2010.

поред поменутих, суштина појма људски ресурси, неизоставно садржи још једну компоненту. Ову компоненту је веома упечатљиво, симболички, онако како то уме лепа књижевност, изразио познати француски књижевник и филозоф Марсел Пруст, који у једној од својих познатих максима каже „Није храброст само у томе да се открију нове земље и нови континенти, већ и у томе да се свет око нас посматра другачијим очима. Данас када се у историјској димензији посматрају друштвени процеси, велики број аргумената иде у прилог ставу да је откривање нових земаља и континената, нових природних ресурса, био лакши део посла. Да је људској врсти у целини много теже ишла реализација оне друге компоненте – да свет око нас посматрамо другачијим очима. Управо су ограничења на том плану била и данас јесу родно место радикалних индустријских и социјалних конфликта, подела, дискриминације и свега онога што представља препреке развоју људских ресурса у суштинском смислу.“⁴⁾

О промени схватања и односа на плану људских ресурса, које на појавној равни одражавају и представљају коначни збир свих оних промена које су се у друштву догодиле, поред осталог, говори и следећа чињеница. Политичка економија осамнаестог и деветнаестог века (доба либералног капитализма), имала је као један од кључних појмова, појам „радне снаге“. Овај појам је у друштвеној теорији, владајућој идеологији и систему вредности третиран, претежно, или искључиво као економски појам. Међутим, очигледно је да је овај појам интегралан, мултидисциплинаран, јер одражава суштину друштвеног система, његове политичке, економске и вредносне темеље и положај оне велике друштвене класе, која се крије под тим називом „радна снага“. Сама дефиниција, већ на свом језичком и здраворазумском плану, говори да је појам „радна снага“ одвојен од своје људске суштине, пренебрегавајући чињеницу шта представља извор и тако ограниченог појма „радна снага“.

Последње деценије двадесетог и почетак двадесет првог века уносе нови појам „људски ресурси“. Наравно, да овде није реч само о терминолошкој разлици, већ о суштински новом приступу стваралачкој снази људског рада и њеним изворима. Два комплементарна фактора утицала су на ову стратешку промену, у том смислу што она има стратешки утицај, на само на економију, већ и на политику, културу, науку, односно све аспекте живота у савременом друштву. Први фактор се односи на све већу динамику промена у свим доменама друштва. Моторна снага и епицентар

4) Stiglitz, J. : *The Roaring Nineties*, Penguin Books, London, 2004.

тих промена су нове технологије. Нове технологије, односно све оштрија утакмица у развоју нових технологија, наметнули су нови приступ образовању, не само са становишта доступности образовања најширим друштвеним слојевима, већ и са становишта промене садржаја и динамике образовања, које је променило начин живота, пре свега зато што је постало континуирани саставни део живота сваког појединца. Исто тако, нови приступ људским ресурсима, отворио је простор за нови, суштински другачији приступ друштвеним процесима. То се показује кроз два спектра. Први, је развој демократије и људских права, односно реалне могућности све ширег круга људи да учествује у процесу доношења важних друштвених одлука на различитим нивоима, што, по принципу повратне спреге утиче на редефинисање појма људских ресурса. Други аспект односи се на увећавање енергетског биланса људске врсте. Наиме, све до развоја, новог, индустријског начина производње једини извори енергије били су људска радна снага, снага тзв „теглеће марве“ односно домаћих животиња и у веома ограниченом обиму енергија воде. Тек онда када је човек пронашао механички разбој, парну машину, електро мотор, електричну енергију и могућност њеног преноса на даљину, вишеструко се увећала способност човека да производи све веће количине материјалних добара. То је она преломна тачка у историји цивилизације када се све већом динамиком стваралачка моћ људског ума и руку претвара у све веће производне капацитете, што је материјална основа новог приступа човеку, односно људским ресурсима.⁵⁾

То је условило да се стално подиже лествица стандарда који се односе на капацитет људских ресурса. Другим речима, стално се проширивала листа компонената које чине суштину појма људских ресурса. У том смислу, намеће се потреба да се, пре свега постави питање – шта данас чини људске ресурсе. Одговор на ово питање, веома је комплексан, јер обухвата опште друштвене услове у којима живи човек, а то подразумева политички и економски систем, људска права, која су међусобно функционално повезана и међузависна, реалну могућност за професионално и опште образовање и развој, достојанствен живот од сопственог рада, као и читав низ других компоненти, које се тестирају кроз један критеријум – осећање људске среће, која је увек индивидуална, али зависи од читавог низа општих друштвених чинилаца. Исто тако се мора узети у обзир да одговор на питање шта данас чини људске ресурсе није статичан, већ динамичан, да се стално мења, односно да се на

5) Маринковић, Д.: „Прилог за нову филозофију људског рада“, *Мегатренд Ревизија*, Београд, 2010.

листу компоненти и критеријума стално додају нови и зашттравају постојећи критеријуми. То је једна врста игре без граница, која потврђује суштину људских ресурса, човека као универзално, развојно, стваралачко биће, чије способности немају горњу границу.

Међутим, када се констатује та филозофска, морална и антрополошка одредница човека, да његове способности немају горњу границу, онда се истовремено мора констатовати да још два параметра немају горњу границу – то су слобода и достојанство личности и људска права, чији стандарди и инструменти служе за одбрану доње границе људске слободе и достојанства. То значи, да способности човека, или неограничени раст капацитета људских ресурса (како би се то назвало модерним речником), могу да буду неограничене само ако су неограничене људске слободе и права. Другим речима, развоју људских права не може бити постављена ни једна политичка, економска, правна или каква друга препрека. Сам ток развоја људских ресурса и људских слобода и права потврђује овај став, чињеницом свог комплементарног развоја. Речено језиком математике, људске слободе и права и развој људских ресурса налазе се у директној сразмери. Историја, као учитељица живота нас учи да се данас о слободи човека на може говорити на исти начин као пре неколико деценија, а поготову не као пре неколико векова, да се у међувремену подигла лествица критеријума и захтева на основу којих се оцењује стање слободе сваког појединца и друштва у целини. Повезано са тим се мора узети у обзир и чињеница да људске слободе и права представљају читав један сложени комплекс, који започиње правом на живот, које је неспорно темељ свих људских права, али само за себе нема пуни смисао, ако нема упориште у читавом сету грађанских, политичких, економских и социјалних права као што су право на рад, на пристојну зараду, на достојанствен живот од сопственог рада, на слободан избор професије, на образовање, укључујући највише степене образовања и тсл.⁶⁾

Из свега наведеног проистиче следећи закључак. Само увођење појма „људски ресурси“ потврдило је потребу и означило почетак новог приступа човеку у процесу рада. Међутим, очигледно је да су утицај наслеђа прошлости, али и интереси оних друштвених класа које су имале доминацију у друштву утицали да се у пракси не направи суштински искорак, односно фактичко одвајање од појма „радна снага“. У том смислу, нови приступ људским ресурсима, примерен новом добу, новим друштвеним околностима и новој визији друштва, мора бити, пре свега филозофски, морални

6) Swedberg, R. : *Načela ekonomske sociologije*, „Mate“, Zagreb, 2006.

и антрополошки, јер само из таквог приступа може да се изгради нова хуманистичка, развојна стратегија људских ресурса.

ДРУШТВЕНЕ ПОСЛЕДИЦЕ МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНОСТИ ЉУДСКИХ РЕСУРСА

Време у коме живимо, као и свако друго време, суочило је нас, савременике тог времена са читавим низом нових отворених питања, искушења, страховања и нада. Једна разлика у односу на претходне периоде људске историје је неспорна и очигледна – динамика промена је неупоредиво већа него у претходним временима. Та чињеница, сама по себи, представља нови изазов. У том смислу, неопходно је суочити се са једном, назовимо је, оптичком варком, о томе да је бављење људским ресурсима искључиво одредница новог доба. То једноставно није тачно, јер ако се има у виду да су људски ресурси људи – онда из тога проистиче да друштвена мисао у центру својих промишљања увек има људе, а то значи људске ресурсе. Наравно, променио се приступ, у складу са суштински промењеним друштвеним околностима. Једна од кључних промењених околности је све већа динамика промена у свим сегментима индивидуалног и друштвеног живота. Та динамика промена рађа једну нову филозофију и начин живота. Али се пре свега намеће питање смисла, односно коначних резултата ових промена, мотивисаности и способности човека да креира и прати ове промене. Управо та динамика промена, пред људе, односно пред људске ресурсе ставља читав низ нових изазова, али је истовремено извор и радикалних индустријских и социјалних конфликта, везаних за стратегију, циљеве и оптималну динамику ових промена и способности појединаца да прате ове промене. Ова констатација се може поставити и у виду питања – да ли су људски ресурси, који су креатори ових промена, па тиме и њихове све веће динамике, у стању да се ухвате у коштац са тим променама, односно да тим променама управљају на оптималан начин, а то је онај начин који доноси добробит за све.

Друштвена теорија и пракса се слажу у томе да су људски ресурси интердисциплинарни појам, односно друштвена категорија. Међутим, од тог генералног слагања до његове манифестације у практичном свакодневном животу води веома нестабилан, кривудава пут пун непознаница. При томе, друштвена теорија и пракса се на многим тачкама налазе у раскораку. Сам појам људских ресурса је по својој природи противуречан. Нови, стваралачки, развојни

приступ људским ресурсима карактеристичан за савремено доба, само је вишеструко појачао ову противуречност и учинио је видљивом на појавној равни. Ова противуречност проистиче из саме двојне природе људског рада, који одређује суштину људског бића. Наиме, економски су у праву када рад дефинишу као економску принуду, јер рад, односно његов резултат, производња материјалних и духовних добара јесте материјални, услов опстанка људске врсте. У свим језицима света постоје народне мудрости и изреке, које о томе говоре, а наша гласи „Ко ради, не боји се глади“. Међутим, рад је истовремено о стваралачки, развојни процес, у коме човек исказује своју стваралачку снагу, храброст, идеје и иницијативе, такмичи се са другим људима, јер је човек, поред осталог, биће утакмице. То истовремено значи да је сам процес рада увек стваралачки, морални чин, а да неморални могу бити само односи у расподели, односно друштвеним односима који се поводом расподеле друштвеног богатства успостављају. Поменути противуречност присутна је кроз целокупну историју и она представља једну од одредница савремених теорија и стратегија развоја људских ресурса. У том смислу, развој људских ресурса може се дефинисати као процес трагања за оним моделом организације и укупних односа у процесу рада у коме стваралачка суштина процеса рада доминира над његовим принудним карактером.⁷⁾

Неспорни, стратешки значај људских ресурса, чињеница да развој људских ресурса представља неизоставни део развојних стратегија компанија и националних, а данас све више и глобалне економије, њихов интердисциплинарни карактер, условљава да се питањима развоја људских ресурса баве, наравно са различитих аспеката, готово све друштвене, па у великој мери природне и техничке науке. Може се, после неколико деценија закључити да је управо тај интердисциплинарни приступ покренуо такав динамични развој људских ресурса, као нове области науке, али пре свега као нове области друштвене праксе.

Историјски посматрано људским ресурсима почеле су прво да се баве филозофија и етика, при чему људски ресурси, односно људи у антрополошком, етичком, психолошком аспекту остају трајни предмет интересовања ових дисциплина, које дају полазну основу свим другим научним и стручним промишљањима људских ресурса.

Развој људских ресурса представља једно од битних подручја истраживања економских наука. Управо се област људских ресур-

7) Parsons, T.: *Webers Economic Sociology*, Oxford University Press, New York, 1947.

са може дефинисати као онај мост између основних и примењених наука, које су доживеле свој процват у другој половини двадесетог и на почетку двадесет првог века. Потврду оправданости таквог приступа даје, пре свега чињеница да данас најбоље резултате највише на плану економског и технолошког напретка и на томе заснованог квалитета живота постигле оне земље које су највише улагале у развој људских ресурса. А улагање у људске ресурсе не подразумева само новац, већ је то у првом реду опште прихваћени друштвени став о људским ресурсима као највећој вредности. Међутим, економија је у проучавању људских ресурса дуго времена била ограничена у оквирима организације рада њеног унапређивања, унапређивања индивидуалне и групне продуктивности рада, услова рада у микро средини, механизма награђивања, односно обрачуна зарада и тсл. Другим речима, микро економија је доминирала над макро економијом. Наравно, неспоран је значај ових питања и потреба трајног бављења њима. Међутим, економске науке у целини направиле су одлучујући искорак, када су на плану људских ресурса развиле интердисциплинарни приступ, који у свом епицентру има људску личност, као покретача и ствараоца свих друштвених процеса. То је био „Кантов коперникански обрт“ који је отворио пут ка новим теоријским концептима и стратегијама развоја људских ресурса.⁸⁾

Томе је у великој мери допринела и сама природа капиталистичког грађанског друштва, чији је један од темеља тржишна привреда, односно тржишна утакмица. Неспорна је историјска чињеница да су људи, њихове идеје, радозналост, храброст, иницијативе, страховања, наде, морал, обичаји, начин живота, све оно што данас једном речју називамо људски ресурси, кроз целу историју људског друштва били покретачка снага свих друштвених процеса. Стваралачка снага људског ума и руку, коју данас модерним речником називамо „људски ресурси“ представља, не главну, него једину покретачку снагу и материјалну и духовну основу континуитета цивилизације. Неспорна је материјална историјска чињеница да су у свим историјским епохама, у свим типовима друштвеног уређења, у свим друштвеним околностима, сва материјална и духовна добра стварали људски ум и људске руке, које данас дефинишемо општим, веома широким називом људски ресурси. Међутим, на листи приоритета који чине извор материјалног и духовних богатства у већем делу историје били су неки други ресурси. Хиљадама година земља је сматрана главним извором богатства, што је условљено чињеницом да су људи скоро искључиво живели од њених

8) Landes, D. : *The Wealth and Poverty of Nations*, Norton, New York, 1998.

плодова. Ново, грађанско капиталистичко друштво главним изворима богатства сматра природне ресурсе (руде, дрво, воду, плодове које дају поједина поднебља) и нове технологије, односно развој машина које енергију воде, ветра, водене паре, фосилних горива, електричну енергију претварају у механичку енергију машина радилица, чиме вишеструко увећавају енергетску моћ људске врсте.

Друга половина двадесетог и почетак двадесет првог века су време доминације људских ресурса. Друштвена теорија и пракса их све више стављају по значају испред природних ресурса. То у крајњој линији потврђује и чињеница да се епицентар тржишне утакмице већ деценијама уназад померио на развој људских ресурса, јер су у тржишној утакмици победничке оне компаније и оне земље које највише улажу у развој науке, образовања, а то значи у развој људских ресурса. У том смислу, потпуно се основано може закључити следеће – реци ми какво је стање науке и просвете, колико се улаже у ове делатности, па ћу ти рећи у каквој земљи живиш. Промењени редослед значаја, према коме се људски ресурси налазе на првом месту, условљен је самом природом тржишне економије, односно тржишне утакмице. Тржишна утакмица која је била све оштрија и захтевнија веома брзо је потврдила једно правило – да ће у њој победници бити они који први освоје нове продуктивније технологије и тако постану конкурентнији са квалитетом, ценама и другим карактеристикама својих производа и услуга. Јасно је такође да ка том циљу води само један пут – улагање у развој људских ресурса, а то значи у перманентно проширивање постојећих и стицање нових знања, по моделу „доживотног учења“.⁹⁾

У међувремену листа захтева, односно критеријума у тржишној утакмици све више се проширивала, а критеријуми подизали на виши ниво. Поред квалитета, дизајна, функционалности и других квалитета производа и услуга, све више је долазила до изражаја потреба да се утиче на свест људи, на систем вредности, начин живота, индивидуалну и социјалну психологију, са циљем да одређени производи и услуге постану неопходни, саставни део нашег живота. На тај начин је борба за освајање и опстанак на тржишту све више добијала карактер борбе за људске душе, што је условило да питање развоја људских ресурса добије једну потпуно нову, до тада непознату димензију. Неспорно је да је тржишна утакмица била у протеклих неколико векова један од најснажнијих покретача економског и технолошког развоја људског друштва. Међутим, тржишна утакмица не може се посматрати само у том уском, ограниченом обиму односа понуде и потражње. Она се мора посматрати у

9) Drucker, P.: «The coming of new organisation», *Harvard Business Review*, 1988.

контексту перманентног унапређивања стваралаштва као основне одреднице човека као свесног, друштвеног бића. Само у том контексту могу се сагледати и она системска ограничења тржишта која, у крајњој линији остављају најтеже последице управо на плану развоја људских ресурса, кроз незапосленост, сиромаштво, неједнаку могућност приступа образовању и тсл. У том смислу, треба се подсетити да једног од кључних ставова Адама Смита, једног од утемељивача класичне политичке економије. Данас, пре свега економисти неолибералне оријентације у први план износе његов став о „невидљивој руци тржишта“. Међутим, од још већег значаја је његов, као и став свих припадника школе класичне политичке економије, који, за разлику од физиократа и меркантилиста истичу да је извор материјалног богатства друштва људски рад. Савремено друштво је на појавну раван изнело чињеницу да је реч о неограниченом ресурсу, који се за разлику од других ресурса, трошењем увећава.

Управо је потреба све динамичнијег, континуираног развоја људских ресурса показала и упозорила да тржиште јесте значајан али да не може бити једини регулатор економских процеса у друштву. Свака нова криза капиталистичког начина производње у све већој мери је упозоравала на катастрофалне последице управо на плану развоја људских ресурса, као и на то да су поред аутоматизма тржишних закона, неопходна и нека друштвена правила, која би имала за циљ да спрече негативне последице деловања тржишта. Данас економски и технолошки развијене земље, пре више од једног века на овакав изазов су одговориле стварањем радног и социјалног законодавства и успостављањем механизма и праксе социјалног партнерства. На тај начин, питања развоја људских ресурса престају да буду искључиво економско питање, већ постају и саставни део правног поретка. Правним нормама уређују се принципи и садржај односа послодавца и запослених, права запослених и механизми за њихову ефикасну заштиту и остваривање, механизми за превенцију и регулисање индустријских и социјалних конфликта и друга питања. Поред законске у области од виталног значаја за развој људских ресурса налази се и тзв. „аутономна регулатива“, коју чине колективни уговори различитих нивоа, социјални пактови и други документи који настају као у резултат социјалног партнерства. Снага ових докумената не налази се у сили закона, већ у доброј вољи, свести и одговорности радника и послодавца, односно њихових организација, да је спровођење ових докумената у заједничком интересу. Међутим, ови документи такође чине саставни део радног и социјалног законодавства. Анализа

садржаја ових правних норми, на међународном и националном плану потврђује да су оне усмерене на она подручја на којима се у највећој мери испољавају ограничења и последице противуречности тржишта, суочавајући нас са чињеницом да тржиште радне снаге не може да функционише на исти начин као тржиште роба и капитала. Другим речима, ове правне норме успостављају механизме социјалне правде и солидарности, чиме се у великој мери тестира хуманистички смисао правног поретка у целини.¹⁰⁾

На претходним страницама анализирани су кључни економски и правни аспекти развоја људских ресурса. Међутим, поред нведена два постоки и читав низ других аспеката развоја људских ресурса. Везивно ткиво које повезује ове бројне, различите и противуречне аспекте људских ресурса јесте политика. Ако се има у виду најопштија и најшире прихваћена дефиниција политике која каже да је „политика делатност чији је циљ усмеравање свих других друштвених делатности“, онда из тога јасно проистиче да је деловање у области људских ресурса једно од кључних подручја деловања актера политичког живота друштва. Управо се у стању развоја људских ресурса огледа успешност политике и политичара који је воде. Политика је она делатност која у једну целину стратегије развоја друштва повезује све друштвене активности, интересе и деловање појединаца и друштвених група, све друштвене процесе. Зато је стање људских ресурса, односно реалне могућности за развој и испољавање стваралачких могућности сваког појединца поуздани показатељ успешности једне политике, јер је стање људских ресурса поуздани показатељу у којој се мери једна земља приближила идеалу Платонове државе, који каже „Свака заједница служи неком добру, а држава служи највећем добру“.¹¹⁾ Може се рећи да је развој људских ресурса највећи изазов за савремену политику, изазов у коме су концентрисани сви други изазови, јер политика ни у једној области не може дати жељене резултате уколико стање људских ресурса није задовољавајуће, односно ако не постоје стручни, професионални, морални капацитети и мотивација за остваривање одређених циљева на нивоу предузећа, локалне заједнице и друштва у целини.

Неопходни услов за то је усаглашавање интереса, почев од појединачних, преко групних, до оних опште друштвених. То је, заправо, најтежи и најсложенији аспект политичких процеса усмерен на постизање најширег консензуса око кључних стратешких

---

10) Лубарда, Б. : *Европско радно право*, ЦИД, Подгорица, 2007.

11) Платон : *Држава*, Култура, Београд 1972.

циљева једног друштва. У том процесу концентрисана је суштина стратегије и процеса развоја људских ресурса у једном друштву. Ова констатација води ка кључу за разумевање суштинске одреднице односа економије, права и политике. Заједнички именитељ економског, политичког и правног приступа људским ресурсима јесте морал. Историја, као и савремена друштвена пракса потврђују да развој људских ресурса није могућ без стабилног моралног утемељења, што проистиче из чињенице да развој стваралачке снаге сваког појединца није могућ без јасне линије разграничења између добра и зла. Да би то било могуће, неопходно је да и економија, право и политика буду морално утемељени.

НЕКА ОТВОРЕНА ПИТАЊА ЕТИКЕ И ЕКОНОМИЈЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА У СРБИЈИ

Анализа стања људских ресурса у Србији, економских, социјалних, етичких и правних аспеката могла би да се изрази у народној пословици „Где је танко ту се кида“. Наиме, на примеру Србије потврђује се историјска и актуелна законитост да су људски ресурси кључни чинилац свих друштвених реформи, односно да успех друштвених реформи, посебно оних сложених, дугорочних које подразумева транзиција зависи у највећој мери од способности и мотивације људских ресурса да их јасно дефинишу и реализују. Сам ток транзиције у Србији, њени резултати који су далеко од задовољавајућих, чињеница да је транзиција била и даље и је изразито конфликтна, представљају истовремено и слику стања људских ресурса у Србији.

У сваком случају стање људских ресурса у Србији се, пре свега, може означити као изразито противуречно. Изразито велика, у дугом временском периоду растућа незапосленост, која, према подацима РЗС износи око 25% упућује на закључак да Србија има „вишак“ људских ресурса. Али, ако се претходно прихвати став изнет у претходним деловима овог чланка да су људски ресурси људи, са својим личним судбинама, породицама, жељама, надама, правима, може ли се уопште у етичком, а онда и у економском смислу говорити о „вишку“ људских ресурса.

С друге стране, ако се има у виду да је у протеклим годинама из Србије отишло неколико стотина хиљада младих, универзитетски образованих људи, онда се, сразмерно броју становника Србије, може аргументовано говорити о мањку људских ресурса, или тачније речено оног најстваралачкијег дела људских ресурса.

Истовремено, послодавци, аргументовано указују на проблем неодговарајуће структуре радне снаге, с којим се сусрећу при покретању готово сваког инвестиционог пројекта. Наиме, радника има, али они немају, или бар не у довољној мери, и оне професионалне и стручне вештине и знања која су неопходна у развоју нових технологија и нових области производње. Не треба посебно доказивати да то веома успорава и утиче на укупну ефективност привредних кретања и конкурентност појединих предузећа и националне привреде у целини.

Конечно, али не мање важно је питање мотивације, односно мотиватора, како за инвестиције, тако и за рад. Овај проблем има два аспекта. Један се односи на власнике капитала и подразумева да профит не може бити једини мотив и циљ власника капитала, већ да они морају водити друштвено одговорно пословање. То је данас неспорна цивилизацијска тековина и стандард. С тим у вези треба се подсетити да у Уставу Немачке стоји одредба да власници капитала не могу користити капитал искључиво у складу са интересима сопственог профита, већ морају водити рачуна и о ширим друштвеним интересима. Другим речима, Србија, пре свега на етичком и идеолошком, а затим и на правном и економском плану мора коначно изаћи из фазе „првобитне акумулације капитала“.

Други аспект се односи на мотивацију припадника света рада. Тамо где је та мотивација недовољна или негативна у складу са познатом изреком „нико мене не може тако мало да плати, колико ја мало могу да радим“ национална економија, а онда и сви њени актери – власници капитала, запослени, држава, не могу се надати ничем добром. Мала плата, недопуштено понашање послодавца према запосленима, кршење радних права запослених јесте разлог за незадовољство, за синдикално организовање и борбу, за побуну, али није оправдање за нерад, за опструкцију. У тој тачки се прелама једно од кључних питања стратегије развоја људских ресурса, то је тежиште у коме се интегришу економски, социјални, правни и етички аспекти људских ресурса – које се односи на чињеницу да сви актери индустријских односа имају један заједнички, неспорни интерес, без кога свака расправа о људским ресурсима остаје празна прича, а то је да предузеће буде економски и технолошки развојно, дугорочно одрживо, односно конкурентно у све оштријој и захтевнијој тржишној утакмици.

Nebojsa Stefanovic, Vladimir Marinkovic

**HUMAN RESOURCES AMONG
ECONOMICS, LAW AND POLITICS**

Summary

Human resources development is one of the important areas of research in economics. It is the area that can be defined as the bridge between basic and applied sciences, which have experienced a boom during the second half of the twentieth and early twenty-first century. Justification of this approach can be seen primarily in the fact that today the best results in terms of economic and technological progress and, based on that, the quality of life, are made by the countries that have most invested in the development of human resources. And the investment in human resources does not imply only money, but it is primarily the generally accepted social attitude about human resources as the greatest value. However, economics in the study of human resources was for a long time limited and studied organization of work and its improvement, improvement of individual and group productivity, working conditions in the micro-environment, mechanisms of stimulation, paying salary and bonuses, and the like. In other words, micro economy dominated over macro-economy. Of course, there is the undeniable importance of these issues and the need for permanent solving of these questions. However, economic science in general made a decisive step forward, when in the field of human resources it developed interdisciplinary approach, which had at its center human personality as a driving force and creator of all social processes. That was a „Kant’s Copernican turn“ which opened the way to new theoretical concepts and strategies for human resource development.

Key words: human resources, economics, politics, law, human rights, new technologies, social justice, solidarity.

ЛИТЕРАТУРА

- Drucker, P. : „The coming of new Organisation“, *Harvard Business Review*, 1988.
Krivokapic, B. : *Human Rights*, Megatrend University, Belgrade, 2009.
Landes, D. : *The Wealth and Poverty of Nations*, Norton, New York, 1998.
Lubarda, B. : *European labour legislation*, CID, Podgorica, 2007.
Marinkovic, D. : „Contribution to the new Philosophy of Human Work“, *Megatrend Review*, Belgrade, 2010.
Morality and the Economics, Proceedings of the conference of the same name, Institute of Social Sciences, Belgrade, 2010.

Parsons, T. : *Webers Economic Sociology*, Oxford University Press, New York, 1947.

Swedberg, R. : *Concept of Economic Sociology*, Mate, Zagreb, 2006.

Stiglitz, J. : *The Roaring Nineties*, Penguin Books, London, 2004.

Plato, "The Republic", "Culture", Belgrade, 1972.

Vukotic, V. : *Psycho-philosophy of business*, CID, Podgorica, 2006.

Resume

The relations between human resources and social order are the key factor for understanding the more important question of the relations of social order and liberty. This relation has changed throughout history and it is much better today than it was in earlier periods of human history. The relation between social order and human resources is field with contradictions. Investments in human resources does not imply only money, but it is primarily the generally accepted social attitude about human resources as the greatest value. Serbia is good example of the fact that human resources are important factor of social reforms. The success of social reforms depends from the abilities and motivation of human resources. The progress of transition in Serbia and its results are far from satisfactory and it is characterized by many conflicts. This represents the real state of human resources in Serbia.

---

* Овај рад је примљен 11. фебруара 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 04. марта 2013. године.